

Demokrasi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Balkan Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz

Cabir ÇELİK*
Sinem ÇELİK**
Sinan YILDIRIM***

Öz

Ekonomik büyümeyi artırmak ve demokrasi düzeyini yükseltmek birçok ülkenin temel amaçlarından biridir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkinin doğasını, ekonomik büyüme için demokrasinin gerekli olup olmadığını ve demokrasinin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini açıklamak önem taşımaktadır. Bu çalışmada, 2006-2018 verileri ile kişi başı GSYİH büyüme oranı ve Bertelsmann Dönüşüm İndeksi (BTI) verileri kullanılarak Balkan ülkeleri için ekonomik büyüme-demokrasi ilişkisi panel Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, demokrasi indeksleri, kişi başı GSYİH büyümesi değişkeninin Granger nedenidir. Ayrıca, demokrasi indeksleri ile kişi başı GSYİH büyümesi değişkenleri arasında ters yönlü ilişki mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Balkan Ülkeleri, Bertelsmann Dönüşüm İndeksi, Ekonomik Büyüme, Demokrasi, Granger Nedensellik

*Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, cabir.celik@ktu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0003-2098-2526>

**Dr.Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sinem.tan@ktu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0001-9072-7542>

***Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, sinanyildirim@ktu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0001-7749-7746>

Makalenin Gönderilme Tarihi: 08.02.2021

Kabul Tarihi: 30.06.2021

The Correlation Between Democracy and Economic Growth: An Econometric Analysis on Balkan Countries

Abstract

Increasing economic growth and raising the level of democracy is one of the main goals of many countries. Therefore, it is important to explain the nature of the correlation between economic growth and democracy, whether democracy is necessary for economic growth, and whether democracy affects economic growth. In this study, the correlation between economic growth and democracy in Balkan countries was analyzed with the panel Granger causality test by using 2006-2018 data, GDP per capita growth rate and Bertelsmann Transformation Index (BTI) data. As a result, democracy indices are Granger cause of the GDP growth per capita variable. In addition, there is an inverse relationship between democracy indexes and per capita GDP growth variables.

Keywords: *Balkan Countries, Bertelsmann Transformation Index, Economic Growth, Democracy, Granger Causality*

JEL Classification Codes: *Q11, H1, C23*

Giriş

Günümüzde birçok ülkenin temel amaçlarından biri, ekonomik büyümeyi sağlamak ve demokrasi düzeyini yükseltmektir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkinin doğasını, ekonomik büyüme için demokrasinin gerekli olup olmadığını ve demokrasinin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini açıklamak önem taşımaktadır. Ekonomik büyüme, makroekonomik analizin en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle, büyümenin gerçek katalizörlerinin doğrulanması, ekonomik büyümeyi teşvik edecek verimli politika araçlarının formülasyonu için çok önemlidir. Bilindiği üzere, klasik iktisadın kurucusu Adam Smith'ten bu yana ekonomik performans ve gelişmenin, ticari faaliyetlerin politik ve kurumsal yapısıyla bağlantılı olduğu genel kabul görmüştür.

Kurumsal yapının en kayda değer değişkenleri içinde yer alan demokrasi kavramı söz konusu yapının etkinliğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. 20. yüzyıldan günümüze kadar yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu demokrasi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Demokrasi kavramı, Yunancadan gelen bir terim olmakla birlikte iki farklı kelimeden (demos=insan, kratos=yönetmek) oluşmaktadır (Becker ve Raveloson, 2008). En genel tanımıyla “halkın kendi kendini idare etmesi” ya da “yönetimin halka ait olması” şeklinde tanımlanan demokrasi, bir devlet biçimi olarak monarşi, aristokrasi ve diktatörlükten ayrılır.

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem siyaset bilimciler hem de ekonomistler tarafından birçok analize konu olmuştur. Özellikle

siyaset bilimciler tarafından yapılan teorik araştırmalar ekonomik büyümeyi demokrasiye götüren bir süreç olarak ele alırken, iktisatçılar ampirik çalışmalarında demokrasiyi ekonomik kalkınmanın katalizörü olarak görmüştür. Konuyla ilgili büyük miktarda ampirik çalışma olmasına rağmen, sonuçlar hala çelişkili ve yetersizdir. Bu konudaki mevcut ampirik çalışmaların çoğu, demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analizini, siyasi rejim endekslerini kullanarak gerçekleştirmiştir. Böyle bir gelenek, Lipset'in (1959) ufuk açıcı karşılaştırmalı çalışmasına kadar uzanmaktadır.

Lipset (1959), çalışmasında demokrasinin ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde etkili ve ekonomik büyüme düzeyiyle ilgili olduğunu, bu nedenle o toplumda demokrasinin yalnızca belli bir ekonomik büyüme düzeyine ulaştıktan sonra kurulabileceğini savunmuştur. Ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen Lipset (1959), söz konusu ilişkinin pozitif yönlü olduğunu bulmuştur. Bu çalışma, birçok sosyal bilimcinin demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi teorik ve ampirik olarak incelemesine yol açmıştır. Çeşitli tanımlama stratejilerini, tahmin tekniklerini ve farklı ülke ve dönem örneklemelerini benimseyen araştırmacılar ekonomik büyüme ve demokrasi arasında ya pozitif (Acemoğlu vd., 2019; Gründler ve Krieger, 2016; Madsen vd., 2015) ya negatif (Barro, 1996; Przeworski vd., 2000; Tavares ve Wacziarg, 2001; Aisen ve Veiga, 2013) ya da anlamlı olmayan bir ilişki (Baum ve Lake, 2003; Beşkaya ve Manan, 2009; Murtin ve Wacziarg, 2014) olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bu çalışmada, Balkan ülkeleri özelinde demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Granger nedensellik testi kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bilindiği üzere Balkan ülkeleri 1999'da Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franco Tuğman'ın ölümünden ve 2000'de Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloşeviç'in düşüşünden bu yana, demokratik hükümetler ve toplumlar inşa etmeye çalışmaktadır. Bölgede demokratik rejim inşası, devlet kurma ve savaş sonrası yeniden yapılanma ile aynı zamana denk gelmiştir. Balkanlarda tek parti yönetiminden çoğulcu demokrasiye geçiş, savaştan barışa geçiş ve komünist komuta ekonomisinden liberal piyasa ekonomisine geçiş eş anlı olarak denlenmiştir (Balfour ve Stratulat, 2011:1). Balkanlarda her üç geçişin zorlukları ile mücadelenin aynı döneme rastlamış olmasının, bölge ülkelerinin çoğunda güçlü bir devlet, refah sunan ekonomik bir yapı ve demokratik değerlerin hâkim olduğu bir toplum inşasını güçleştirdiğini söylemek mümkündür. Balkan ülkelerinde 20 yıldır büyük ölçüde özgür ve tartışmasız seçimlerin kesintisiz olarak düzenlenmesi, Balkan uluslarının demokrasi yolculuğunda kritik kazanımlar edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte bir ülkede yalnızca hükümetin seçimle iř başına geliyor olmasını dikkate alarak demokratikleşme düzeyine ilişkin değerlendirmede bulunmak son derece zordur. Nitekim yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü, insan hakları

vb. diğer bazı demokrasi göstergeleri, Balkan ülkelerinin büyük çoğunluğu itibarıyla demokratikleşmede arzulanan noktada olmadıklarını göstermektedir.

Ülkelerin siyasi ve ekonomik dönüşümde kat ettikleri mesafeye ilişkin önemli bilgiler sunan BTI'nın 2020 sonuçları, Balkan ülkelerinden yalnızca Hırvatistan ve Slovenya'yı "güçlendirilmiş demokrasiler" olarak nitelendirmektedir. Arnavutluk, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya, Karadağ, Makedonya ve Kosova "kusurlu demokrasiler" olarak değerlendirilen Balkan ülkeleridir. 2017 yılından itibaren siyasi istikrarsızlık içinde bulunan ve sosyoekonomik reformların neredeyse durma noktasına geldiği Bosna-Hersek ise tüm Balkan ülkelerinden negatif yönde ayrılarak "yüksek derecede kusurlu demokrasi" şeklinde ifade edilmektedir. İndekse göre, Hırvatistan ve Slovenya dışındaki Balkan ülkeleri her ne kadar özgür seçimler gerçekleştirme ve siyasi katılımı nispeten iyi durumda olsalar da hukukun üstünlüğü, devletin temel işlevlerini yerine getirme kapasitesi, temsilde adalet ve demokratik sistemin siyasi kültürü gibi konularındaki eksikleri nedeniyle kusurlu demokrasiler içerisinde yer almaktadır (BTI-Political Transformation, 2021a). Diğer bir ifade ile BTI indeksinin de açık biçimde ortaya koyduğu üzere Balkan ülkelerinde yıllar içerisinde demokratik reform eğiliminin zayıflaması bölgedeki demokrasi inşa sürecini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu çalışma bulgularının Balkan ülkelerindeki demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisinin kapsamını net bir şekilde görebilmek ve demokrasinin bahse konu ülkelerdeki ekonomik büyüme pozitif mi yoksa negatif mi katkı sunduğunu tespit etmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Makale şu şekilde düzenlenmiştir: İlk bölümde demokrasi ve ekonomik büyüme dair literatüre yer verilirken ikinci bölümde veri seti tanıtılmış, üçüncü bölümde ise yöntem ve bulgular ele alınmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde analize dair bulgular yorumlanarak makale sonlandırılmıştır.

1. Alan Yazın İncelemesi

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, sosyal bilimlerde zıt sonuçları olan geniş bir literatürün konusu olmuştur. Özellikle 1980'de artan liberalizm dalgasıyla birlikte konuya ilişkin yapılan hem teorik hem de ampirik çalışmaların sayısında artış yaşanmıştır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda tam bir uzlaşmaya varıldığını söylemek mümkün değildir. Bazı araştırmalar demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu iddia ederken, bazı çalışmalar söz konusu ilişkinin negatif yönlü olduğu üzerinde durmaktadır. Hatta çalışmalardan bazıları ise bu iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar olsa da söz konusu yaklaşımları temelde üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar; Çatışma Yaklaşımı, Bağdaşma Yaklaşımı ve Şüpheli Yaklaşım olarak sıralanabilir.

Alan yazın incelemesi yapılırken, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar, söz konusu üç yaklaşım özelinde ele alınmıştır.

Çatışma Yaklaşımı; ekonomik büyümenin demokratik hükümet tarafından engellendiği fikrine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, hızlı ve etkili bir ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için otoriter bir rejimin varlığı gereklidir. Bu yaklaşıma göre, otoriter yönetimler, vergiler aracılığıyla daha fazla gelir sağladığından, diktatörler politika yapımında daha bağımsız hareket edebildiklerinden ve tüketimi sınırlandırma-tasarrufu arttırma konusunda daha baskıcı olabildiklerinden ekonomik büyüme daha hızlı gerçekleşmektedir (Bhagwati, 2002:152-153). Hobbes (1967) ve Huntington (1968) söz konusu yaklaşımın en bilinen savunucularıdır.

Ekonomik büyüme ile demokrasi arasında negatif bir ilişki olduğunu iddia eden çalışmalardan bazıları şunlardır: Sirowy ve Inkeles (1990:129), başarılı ve hızlı gerçekleşen bir ekonomik büyümenin otoriter bir rejim gerektirdiğini belirterek demokrasi ve ekonomik büyümeyi birbiriyle yarışan endişeler olarak görmüştür. Przeworski ve Limongi (1993) de temel dinamikleri sebebiyle demokratik yönetimlerde hükümetlerin, politik baskılar karşısında tüketimi artırarak yatırımları azaltma yoluna gitmeleri dolayısıyla ekonomik büyümenin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Tavares ve Wacziarg (2001) ise demokrasinin fiziki sermaye oranını azaltarak ve hükümet tüketiminin Gayrisafi Yurt İçi Hâsılaya (GSYİH) oranını yükselterek büyümeyi engellediğini bulmuştur. Aisen ve Veiga (2013) da, demokratik rejimlerde yüksek bir siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyüme oranlarını düşürdüğünü ve dolayısıyla demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu iddia etmiştir. Landau (1986), Barro (1996) ve Bozkurt vd. (2018) de yukarıda bahsi geçen çalışmalara paralel olarak demokrasi ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koyan diğer çalışmalardır.

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan bir diğer yaklaşım olan Bağdaşma Yaklaşımı ise Çatışma Yaklaşımına karşıt bir görüş sunar. Bu yaklaşım baskıcı davranışlara ve otoriter yönetimden kaynaklanan ihlallere karşı korunmak için siyasi çoğulculuğun, kurumsal denetim ve dengelerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Söz konusu yaklaşıma göre demokratikleşmeyle ortaya çıkan denetim ve dengelerin varlığı dolayısıyla rant arayışı sınırlı olabileceğinden ekonomik büyüme olumlu etkilenmektedir (Narayan vd., 2011:901). Bu yaklaşım ekonomik büyüme ve demokrasinin uyumlu olduğunu ve birbirini desteklediğini iddia etmektedir. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu savunan bu yaklaşımın en önemli temsilcileri Lipset (1959), Olson (1993) ve Rodrik (1997)'tir.

Bağdaşma Yaklaşımını destekleyen, diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki olduğunu iddia eden çalışmalardan bazıları şunlardır: Olson (1993), önleyici otokrasilere nazaran demokrasinin

ekonomik büyüme için daha uygun olduğunu iddia ederek, en yüksek büyüme düzeyine ulaşan ve nesiller boyu başarılı performans gösteren tüm ülkelerin istikrarlı bir demokrasi ile yönetilmesinin tesadüf olmadığını belirtmiştir. Minier (1998), otokratik rejimlere kıyasla üretim faktörlerinin daha verimli bir şekilde paylaşılmasıyla yönlendirilen demokrasinin üretkenliği artırıcı rolüne vurgu yapmıştır. Gerring vd. (2005), uzun süreli bir demokratik deneyimin büyüme performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmış, bir ülkenin demokratik kaldığı ölçüde ekonomik büyüme sağlayacağı üzerinde durmuştur.

Rodrik ve Wacziarg (2005) da demokratikleşme sürecinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yarattığını bulmuştur. Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2008), 84 çalışmadan elde edilen 483 tahminlik bir popülasyon üzerinde meta-regresyon analizi kullanarak, demokrasinin daha yüksek insan sermayesi, daha düşük enflasyon, daha düşük siyasi istikrarsızlık ve daha yüksek ekonomik özgürlük seviyeleri yoluyla ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu dolaylı etkileri olduğunu bulmuştur. Papaioannou ve Siourounis (2008), demokrasi ve büyüme çalışmalarında ihmal edilen değişkenleri kontrol etmek için bir panel veri modeli kullanmış, 1960-2005 döneminde 174 ülke için elde edilen deneysel sonuçlar, uzun vadede demokratikleşmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. Klomp ve de Haan (2009) ise iyi siyasi kurumların oynaklığı sınırlayarak büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşmıştır.

Madsen vd. (2015), 141 ülke için demokrasinin gelir ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiş ve otokrasiden demokrasiye geçiş yapan ülkelerin gelirlerini %158 ile %278 arasında artırabilecekleri sonucuna ulaşmıştır. Gründler ve Krieger (2016) de demokrasiyi ölçmek için matematiksel bir algoritma kullanarak 1981-2011 döneminde 185 ülke için büyümeyi demokrasiye bağlayan pozitif bir ilişki bulmuştur. Acemoğlu vd. (2019), dinamik bir panel veri yaklaşımı kullanarak, demokrasinin büyüme üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahip olduğuna dair kanıt sağlamıştır. Çalışmada ayrıca, demokrasinin yatırımı teşvik ederek, eğitimi artırarak, ekonomik reformları teşvik ederek, kamu mallarının sunumunu iyileştirerek ve sosyal huzursuzluğu azaltarak büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan bir diğer yaklaşım da Şüpheli Yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım, diğer iki yaklaşımın ekonomik büyüme ve demokrasi arasında bir ilişki bulunduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu yaklaşıma göre, iki değişken arasında sistematik bir ilişki bulunmamaktadır. Asıl önemli olan, rejimin türünden ziyade uygulanan politikaların etkinliği ve rejimin istikrarıdır (Comeau, 2003). Şüpheli Yaklaşıma göre, demokratikleşme süreci pek çok faktörün etkisi altında olduğu için ekonomik büyüme daha ileri bir demokrasiyi sağlamak için yeterli değildir. Aynı şekilde ekonomik büyüme de birçok faktörün etkisi altından, demokratik bir yönetimin ekonomik büyüme üzerinde ancak çok sınırlı bir etkisi olabilir.

Şüpheli yaklaşımın savunucuları, bir demokraside otokrasie nazaran daha fazla ekonomik özgürlüğün bulunduğunu kabul etseler de iki değişken arasında ilişki olduğuna dair hiçbir garanti olmadığını iddia etmektedirler (Esposto ve Zaleski, 1999).

Şüpheli Yaklaşımı savunan çalışmalardan bazıları ise şunlardır: Doğan (2005), ekonomik büyüme açısından önemli olan hususun rejim türleri ya da yönetim şekilleri değil, her ülkenin kendine has doğal dengesi olduğunu savunmuştur. Song vd. (2017), 1960-2014 döneminde 215 ülke için hem çoklu doğrusal regresyon hem de bir panel veri analizi gerçekleştirerek, demokrasi ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığını tespit eden başka çalışmalar da bulunmaktadır. De Haan ve Siermann (1995), Heo ve Tan (2001), Baum ve Lake (2003) bunlardan birkaçıdır.

2. Veri Seti

Demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisi, 2006-2018 dönemine ait iki yıllık gözlemlerden oluşan veri setinden yararlanılarak ilgili dönem içerisinde verisine ulaşılabilen dokuz Balkan ülkesi için (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Slovenya) incelenmiştir. Çalışmada kullanılan demokrasi değişkenleri, Bertelsmann Transformation Index (BTI)'dan alınmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni olarak kullanılan kişi başı GSYİH değişkeni Dünya Bankası (The World Bank, 2021) veri tabanından temin edilmiştir. Balkan bölgesi için çatışma, bağdaşma ve şüpheli yaklaşımların geçerliliği Granger nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Veri setine ilişkin bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Verilere İlişkin Bilgiler

Kısaltma	Seri Adı
GDPG	GDP per capita growth (%) – Kişi Başı GSYİH Büyümesi (%)
DS	Democracy Status – Demokrasi Durumu
Q1	Stateness – Devletin Kapasitesi
Q11	Monopoly on the use of force – Güç Kullanımının Tekelleşmesi
Q12	State Identity – Devlet Kimliği
Q13	No Interference of Religious Dogmas – Dini İnançlara Müdahalesizlik
Q14	Basic Administration – Temel Yönetim
Q2	Political Participation – Siyasi Katılım
Q21	Free and Fair Elections – Serbest ve Adil Seçimler
Q22	Effective Power to Govern – Yönetim Gücünün Etkinliği
Q23	Association / Assembly Rights – Toplanma Hakkı
Q24	Freedom of Expression – İfade Özgürlüğü
Q3	Rule of Law – Hukukun Üstünlüğü
Q31	Separation of Powers – Güçler Ayrılığı
Q32	Independent Judiciary – Bağımsız Yargı
Q33	Prosecution of Office Abuse – Kovuşturma Yetkisinin Kötüye Kullanımı
Q34	Civil Rights – Sivil Haklar

Kısaltma	Seri Adı
Q4	Stability of Democratic Institutions – Demokratik Kurumların İstikrarlılığı
Q41	Performance of Democratic Institutions – Demokratik Kurumların Performansı
Q42	Commitment to Democratic Institutions – Demokratik Kurumlara Bağlılık
Q5	Political and Social Integration – Siyasi ve Sosyal Entegrasyon
Q51	Party System – Parti Sistemi
Q53	Interest Groups – Çıkar Grupları
Q52	Approval of Democracy – Demokrasinin Kabulü
Q54	Social Capital – Sosyal Kapatise

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de sunulan demokrasiye ilişkin indekslerin alındığı BTI, gelişmekte olan ve geçiş sürecindeki ülkelerin sosyal değişimini, demokrasiye ve piyasa ekonomisine doğru yönlendirip yönlendirmediğini analiz edip değerlendiren bir indekstir. Bu indeks, değerlendirmelerini ülke uzmanları rehberliğinde, 137 ülkenin her birinin toplam 17 kriteri ne ölçüde karşıladığına bakarak yapmaktadır. İki yılda bir yayınlanan BTI, siyasi süreçlerin nasıl yönetildiği ve karar vermenin nasıl yürütüldüğü hakkındaki mevcut bilgi birikimini genişletir ve bu bilgiyi politika yapıcılar ve diğer reform savunucuları için kullanılabilir hale getirir. Genel olarak BTI, geniş bir aktör yelpazesinin gelişmekte olan ve dönüşen ülkelerde başarıyı sağlayan faktörleri değerlendirmesine ve karşılaştırmasına olanak tanıyan demokratik dönüşüm, ekonomik dönüşüm ve yönetim durumuna ilişkin kapsamlı bir veri bütünü sunar (BTI-Methodology, 2021b).

Demokratik dönüşüm durumu, 18 soruya yanıt olarak yapılan değerlendirmelerden elde edilen beş kriter üzerinden ölçülmektedir. Bu çalışmada yer verilen ülkelerin demokratik dönüşüm durumu Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, Hırvatistan ve Slovenya’nın “güçlendirilmiş demokrasiler”, Arnavutluk, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya, Karadağ, Makedonya ve Kosova’nın “kusurlu demokrasiler” ve Bosna-Hersek’in “yüksek derecede kusurlu demokrasi” sınıfında yer aldıkları görülmektedir.

Tablo 2: Balkan Ülkelerinin Demokrasi Dönüşüm Statüsü

Güçlendirilmiş Demokrasiler	Kusurlu Demokrasiler	Yüksek Kusurlu Demokrasiler
Hırvatistan	Arnavutluk	Bosna - Hersek
Slovenya	Sırbistan	
	Bulgaristan	
	Romanya	
	Karadağ	
	Makedonya	
	Kosova	

Kaynak: Sikk, 2020.

Verilere ilişkin ortalama en büyük değer, en küçük değer, standart sapma ve gözlem sayılarından oluşan tanımlayıcı istatistikler ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

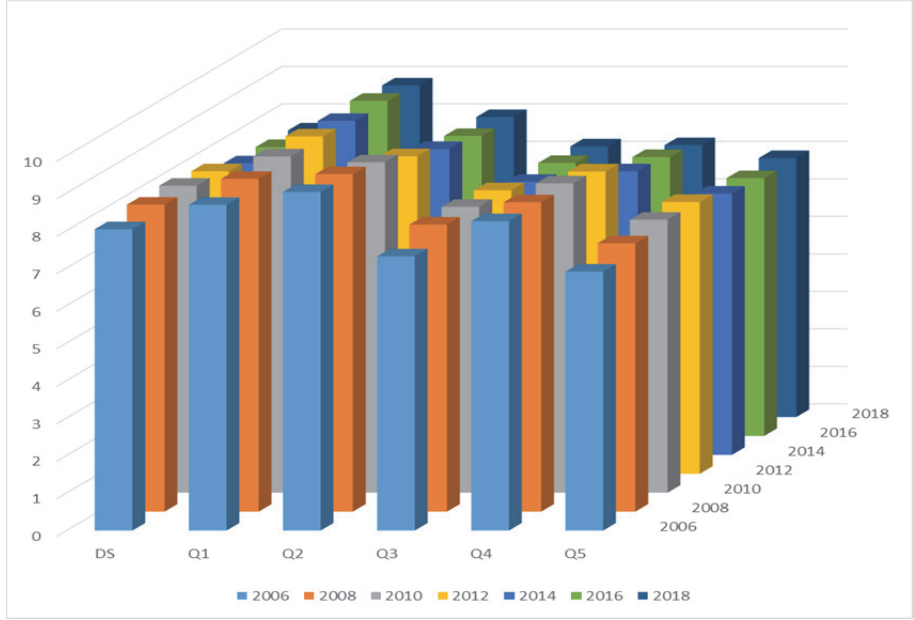
Tablo 3: Verilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Seri	Ortalama	En Büyük Değer	En Küçük Değer	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
GDPG	6,342039	19,97	-8,32	5,932863	56
DS	7,943750	9,75	6,1	0,948399	56
Q1	8,888393	10	6,75	0,890505	56
Q11	9,250000	10	7	0,858116	56
Q12	8,303571	10	3	1,818287	56
Q13	8,964286	10	8	0,737669	56
Q14	9,035714	10	6	1,159377	56
Q2	8,495536	10	6,25	0,891234	56
Q21	8,696429	10	6	1,126856	56
Q22	8,678571	10	7	0,916657	56
Q23	9,232143	10	7	0,831014	56
Q24	7,375000	10	4	1,214496	56
Q3	7,419643	9,75	5	1,165905	56
Q31	7,964286	10	4	1,501082	56
Q32	6,964286	10	4	1,536990	56
Q33	6,642857	9	4	1,340672	56
Q34	8,107143	10	6	0,824149	56
Q4	7,866071	10	4	1,353417	56
Q41	7,410714	10	4	1,385336	56
Q42	8,321429	10	4	1,478416	56
Q5	7,049107	9,5	5	0,965801	56
Q51	6,857143	9	5	0,961600	56
Q52	7,035714	10	4	1,306825	56
Q53	7,767857	10	6	1,095297	56
Q54	6,535714	9	4	1,249935	56

Kaynak: Yazarlar tarafından EViews programı kullanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, kişi başı GSYİH büyümesi değişkeni -8,32 ile 19,97 arasında 5,93 standart sapma ile dalgalanmaktadır. Demokrasi indeksleri ise 3 ile 10 arasında değerler almaktadır. Tüm değişkenler için gözlem sayısı N=56'dır. Ana başlıklar halinde indeks değişkenlerinin tüm yıllara ait ülke bazlı ortalama değerleri ise aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1: İndekslerin Ülke Bazlı Ortalama Değerleri

Kaynak: Yazarlar tarafından BTI'dan alınan verilerle oluşturulmuştur.

3. Yöntem ve Bulgular

Çalışmada yöntem olarak, panel Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi kullanılarak demokrasi indekslerinin kişi başı reel GSYİH büyümesinin nedeni olup olmadığı incelenmektedir. Ardından test denklemleri bulguları gösterilmiş, istatistiksel olarak anlamlı bulunan katsayıların işaretleri yorumlanarak, aralarında ilişki bulunan değişkenler için ilişkinin doğru/ters yönlü olup olmadığı belirlenmiştir.

Geleneksel Granger nedensellik testi, iki değişkenin birbirinin nedeni olup olmadığını karşılıklı olarak inceler (Granger, 1969). Dolayısıyla Granger nedensellik testinde incelenen iki değişkenin sırasıyla bağımlı değişken olarak yer aldığı iki adet test denklemi bulunur. Bu denklemlerde açıklayıcı değişken kısmında öncelikle olası ardışık bağımlılık problemini ortadan kaldırmak adına bağımlı değişken gecikmeleri, ardından da bağımlı değişkenin nedeni olup olmadığı incelenecek olan değişkenin gecikmeli değerleri yer alır. Bu çalışmada kullanılan panel Granger nedensellik test denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$X_{jit} = \alpha_{it} + \sum_{p=1}^P \theta_p X_{jit-p} + \sum_{l=1}^L \beta_l GDPG_{it-l} + \gamma_{it} \quad (1)$$

$$GDPG_{it} = \varphi_{it} + \sum_{r=1}^R \omega_r GDPG_{it-r} + \sum_{s=1}^S \delta_s X_{jit-s} + \vartheta_{it} \quad (2)$$

Burada $GDPG_{it}$ kişi başı reel GSYİH büyümesini (yıllık), X_{jit} , j-inci indeks değişkenini, α_{it} ve φ_{it} sırasıyla (1) ve (2) denklemlerine ait sabit terimleri, γ_{it} ve ϑ_{it} sırasıyla (1) ve (2) denklemlerine ait kalıntı terimlerini ifade etmektedir. (1) nolu denklemde β_l gecikmelerinin bütünüyle istatistiksel olarak anlamlı bulunması halinde, $GDPG$ değişkeni X değişkenin

Granger nedenidir. Yine aynı mantıkla, δ_s gecikmelerinin bütünüyle istatistiksel olarak anlamlı bulunması halinde X değişkeni $GDPG$ değişkenin Granger nedenidir.

Heterojen paneller için Dumitrescu ve Hurlin'in (2012) önerdiği panel nedensellik testi uygulanabilir. Ayrıca, sabit terim parametresi her bir yatay kesit için farklı olan sabit etkiler panel veri modeli için Granger test denklemini sabit etkilerden arındırarak analiz yapan Holtz-Eakin vd. (1988) panel nedensellik testi de kullanılabilir. Ancak bu çalışmada, Balkan ülkelerinin homojen bir yapıda olduğu varsayılarak, bağımsız değişkenlere ait parametreler ile sabit terim parametrelerinin tüm yatay kesitler için homojen olduğu varsayılmış ve dolayısıyla havuzlanmış modeller için uygun olan geleneksel panel Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Granger nedensellik testi yapabilmek için teste tabii tutulacak değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan değişkenler birim kök içerirler. Bu değişkenlerin ortalamaları ve varyansları zaman içerisinde değişmektedir. Dolayısıyla bu serilerin ham haliyle yapılacak analizlerde, gerçekte seriler arasında ilişki olmasa bile ilişki bulunduğunu gösteren sahte bağlanımlar elde edilebilir (Granger vd., 1974). Bu yüzden seriler durağan değilirse, durağanlaştırarak analize katılırlar.

Eğer seriler eşbütünleşik ise, yani seviyelerinde durağan olmamalarına rağmen aynı denkleme koşulluklarında durağan seriler gibi hareket etmekteyse, bu durumda bu serilerin durağan halleriyle yapılacak kısa dönem analizine uzun dönem için seviye değişkenler ile kurulan modelin hata terimlerinin 1 dönemlik gecikmesi değişken olarak eklenir.

Serilerin durağan olup olmadıkları birim kök testleri aracılığıyla belirlenir. Panel veri analizinde birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığını dikkate alma durumuna göre 1. nesil ve 2. nesil birim kök testleri şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. 1. nesil panel birim kök testleri de, otoregresif parametreyi birimler arasında homojen ve heterojen olarak kabul eden testler olarak ikiye ayrılabilir. Ortak otoregresif parametre kullanan testler Levin vd. (2002), Harris-Tzavalis (1999), Breitung (2001), Hadri (2000); bireysel otoregresif parametre kullanan testler ise Im vd. (2003) ve parametrik olmayan ADF-Fisher, PP-Fisher testleridir (Maddala ve Wu, 1999; Choi, 2001).

Harris-Tzavalis testi, Levin, Lin ve Chu testinin aksine sonlu zaman boyutu (T)'ye karşılık yatay kesit sayısı N sonsuza giderken geçerlidir. Breitung, Hadri ve Im, Pesaran ve Shin testleri de T ve N sonsuza giderken asimptotik varsayımları sağlayabilen testlerdir. Fisher testlerinde ise T'nin sonsuza gitmesi yeterlidir (Tatoğlu, 2018). Dolayısıyla bu testlerin, zaman boyutu T=7, yatay kesit boyutu N=8 olan bu çalışma için pek de uygun olduğu söylenemez.

Bu çalışmada kullanılan T=7 ve N=8 boyutundaki veriler, zaman boyutu 20'den küçük olduğu için mikro panel diyebileceğimiz verilerdir. Mikro paneller için, zaman boyutunu genelde 20 ila 60 arasında değişen makro

panellerin aksine, durağan olmama, yapısal kırılma ve eşbütünleşme gibi meseleler sorun teşkil etmez (Baltagi, 2013). Dolayısıyla bu çalışmada durağanlık analizi yapılmadan doğrudan panel Granger nedensellik analizine geçilmiştir. Panel Granger nedensellik analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	F İstatistiği	Nedensellik Yönü	F İstatistiği
GDPG → DS	0,62927	DS → GDPG	4,40988**
GDPG → Q1	0,61541	Q1 → GDPG	1,06122
GDPG → Q11	4,19106**	Q11 → GDPG	1,38529
GDPG → Q12	0,28572	Q12 → GDPG	0,98879
GDPG → Q13	0,98827	Q13 → GDPG	1,34331
GDPG → Q14	0,52220	Q14 → GDPG	3,77168**
GDPG → Q2	0,13010	Q2 → GDPG	8,01269***
GDPG → Q21	0,70512	Q21 → GDPG	9,92090***
GDPG → Q22	0,38734	Q22 → GDPG	4,14498**
GDPG → Q23	0,74948	Q23 → GDPG	3,02934*
GDPG → Q24	0,80623	Q24 → GDPG	5,03301**
GDPG → Q3	0,48430	Q3 → GDPG	2,83777*
GDPG → Q31	0,59360	Q31 → GDPG	3,91941**
GDPG → Q32	0,25500	Q32 → GDPG	1,57300
GDPG → Q33	0,30061	Q33 → GDPG	2,16027
GDPG → Q34	4,31674**	Q34 → GDPG	5,96813***
GDPG → Q4	0,34670	Q4 → GDPG	4,19937**
GDPG → Q41	0,13186	Q41 → GDPG	5,28275***
GDPG → Q42	0,47938	Q42 → GDPG	2,38429
GDPG → Q5	5,71121***	Q5 → GDPG	10,2877***
GDPG → Q51	3,89735**	Q51 → GDPG	6,57514***
GDPG → Q52	7,00886***	Q52 → GDPG	5,44589***
GDPG → Q53	20,1792***	Q53 → GDPG	8,26680***
GDPG → Q54	0,71751	Q54 → GDPG	5,40763***

Not: ***: p<0,01; **:p<0,05; *: p<0,10

Panel Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre kişi başı GSYİH büyümesi değişkeni %5 anlamlılık düzeyinde Q11, Q34 ve Q51; %1 anlamlılık düzeyinde ise Q5, Q52 ve Q53 indekslerinin Granger nedenidir. Kişi başı GSYİH büyümesi değişkenine neden olan indeksler ise DS, Q14, Q2, Q21, Q22, Q23, Q24, Q3, Q31, Q34, Q4, Q41, Q5, Q51, Q52, Q53 ve Q54 indeksleridir. Bu indekslerden Q23 ve Q3 indeksleri % 10; DS, Q14, Q22, Q24, Q31 ve Q4 indeksleri %5; Q2, Q21, Q34, Q41, Q5, Q51, Q52, Q53 ve Q54 indeksleri %1 anlamlılık düzeyinde kişi başı GSYİH büyümesi değişkeninin Granger nedenidir. Kişi başı GSYİH büyümesi değişkenine doğru Granger nedensellik ilişkisi bulunan değişkenlere ilişkin bağlanım modelleri sonuçları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken GDPG; Tek Açıklayıcı Değişken)

Denklem	Bağımsız Değişken	Katsayı	Sabit Terim	F İstatistiği
1	$DS_{(t-1)}$	1,809579**	19,87607***	4,206497**
2	$Q14_{(t-1)}$	-1,545832**	19,38764***	5,025040**
3	$Q2_{(t-1)}$	-1,656085*	19,61684**	2,838532*
4	$Q21_{(t-1)}$	-1,629328**	19,73525***	4,892250**
5	$Q22_{(t-1)}$	-1,665216*	19,98138**	2,971596*
6	$Q23_{(t-1)}$	-1,974764*	23,71845**	3,562326*
7	$Q24_{(t-1)}$	0,331182	21,25149***	6,755751***
	$Q24_{(t-2)}$	-2,569051**		
8	$Q3_{(t-1)}$	-1,471959**	16,38143***	4,233087**
9	$Q31_{(t-1)}$	-1,267490**	15,62988***	4,729233**
10	$Q34_{(t-1)}$	-2,360807**	24,59230***	6,441582**
11	$Q4_{(t-1)}$	-1,050002	13,77794**	2,462094
12	$Q41_{(t-1)}$	-1,401715**	15,95281***	4,873319**
13	$Q5_{(t-1)}$	-2,039935**	19,83903***	6,661563**
14	$Q51_{(t-1)}$	-1,654601**	16,82059***	4,162533**
15	$Q52_{(t-1)}$	-1,221905*	13,98953***	3,963476*
16	$Q53_{(t-1)}$	-1,773899**	19,38020***	6,069708**
17	$Q54_{(t-1)}$	-1,379119**	14,37502***	4,702921**

Not: ***: $p < 0,01$; **: $p < 0,05$; *: $p < 0,10$

Tablo 5'te verilen tahmin sonuçlarına göre; $Q2_{(t-1)}$, $Q22_{(t-1)}$, $Q23_{(t-1)}$ ve $Q52_{(t-1)}$ indeks değişkenleri gecikmelerinin %10 anlamlılık düzeyinde; $DS_{(t-1)}$, $Q14_{(t-1)}$, $Q21_{(t-1)}$, $Q24_{(t-2)}$, $Q3_{(t-1)}$, $Q31_{(t-1)}$, $Q34_{(t-1)}$, $Q41_{(t-1)}$, $Q5_{(t-1)}$, $Q51_{(t-1)}$, $Q53_{(t-1)}$ ve $Q54_{(t-1)}$ indeks değişkenleri gecikmelerinin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan katsayılara bakıldığında tüm eğim katsayılarının negatif olarak bulunduğu görülmektedir. Bu durumda demokrasi indeksleri ile kişi başı GSYİH büyümesi değişkeni arasında ters yönlü bir ilişki olduğu söylenir. Dolayısıyla indeks değerleri arttıkça, kişi başı GSYİH büyümesi değeri azalmaktadır. Benzer şekilde indeks değerleri azaldıkça da kişi başı GSYİH büyümesi değeri artmaktadır.

Sonuç

Bilindiği gibi demokrasiye geçiş ile eş zamanlı olarak liberal piyasa ekonomisine geçişi de deneyen Balkan ülkeleri 2000'lerin başından itibaren ciddi bir ekonomik dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Ekonomik performans, rekabet politikası, mülkiyet hakları, sosyal güvenlik, fırsat eşitliği, sürdürülebilirlik gibi göstergeleri dikkate alarak ülkelerin ekonomik

dönüşümlerini ölçen BTI dönüşüm indeksine göre, Balkan ülkeleri ekonomik dönüşümde demokratik dönüşüme nazaran çok daha iyi bir performans göstermiştir.

BTI indeksinin 2006 ve 2018 verileri karşılaştırıldığında Balkan ülkelerinin demokrasi durum skorlarının istisnasız şekilde düştüğü buna karşılık ekonomik durum skorlarının arttığı görülmektedir. Büyük çoğunluğu kusurlu demokrasiler arasında yer alan Balkan ülkelerinin, 2000-2019 döneminde yıllık ortalama 3,7'lik kişi başı GSYİH büyüme oranı ile 1,6 olan dünya ortalamasının iki katını aşması BTI dönüşüm indeksi sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu durum demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisine yönelik devam eden tartışmalar ve ileri sürülen Bağdaşma Yaklaşımı, Çatışma Yaklaşımı ve Şüpheli Yaklaşım ışığında Balkan bölgesinin incelenmesini önemli hale getirmektedir.

Bu kapsamda çalışmada, kişi başı GSYİH büyüme oranı ve BTI indeksi verileri kullanılarak Balkan bölgesi için ekonomik büyüme-demokrasi ilişkisi ve yönü analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan bulgulara göre demokrasi indeksleri, kişi başı GSYİH büyümesi değişkeninin Granger nedenidir. Ayrıca, demokrasi indeksleri ile kişi başı GSYİH büyümesi değişkenleri arasında ters yönlü ilişki mevcuttur. Bu çalışmada, Çatışmacı Yaklaşımı destekler sonuçlara ulaşan Sirowy ve Inkeles (1990), Przeworski ve Limongi (1993), Tavares ve Wacziarg (2001), Aisen ve Veiga (2013) ve Bozkurt vd.'ye (2018) benzer şekilde demokrasi ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, Balkan ülkelerinde tek parti yönetiminden çoğulcu demokrasiye geçişin doğurduğu belirsizliklerin ekonomik büyüme ve demokrasi arasında negatif ilişkiye yol açmış olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Balkan ülkelerinde demokrasinin bu erken dönemde ekonomik büyüme ve demokrasi birbiriyle yarışan endişeler gibi davranırsa da demokraside olgunlaşma aşamasına geçilmesi durumunda aralarındaki ilişkinin değişip değişmediği tekrar incelenebilir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D., Naidu, S., Restrepo, P. ve Robinson, J.A. (2019), "Democracy Does Cause Growth", *Journal of Political Economy*, 127(1), 47-100.
- Aisen, A. ve Veiga, F.J. (2013), "How Does Political Instability Affect Economic Growth?", *European Journal of Political Economy*, 29, 151-167.
- Balfour, R. ve Stratulat, C. (2011), "The Democratic Transformation of the Balkans". *EPC Issue Paper*, 66, 1-61.
- Baltagi, B. (2013), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons.
- Barro, R.J. (1996), "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth*, 1(1), 1-27.

- Baum, M.A. ve Lake, D.A. (2003), “The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital”, *American Journal of Political Science*, 47(2), 333-347.
- Becker P., Raveloson, J.A. (2008), *What is Democracy?*, First Edition, Friedrich-Ebert-Stiftung, Humburg.
- Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2009), “Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Bhagwati, J.N. (2002), “Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship”, *Review of Development Economics*, 6(2), 151-162.
- Bozkurt, E., Altın, A. ve Toktaş, Y. (2018), “Democracy and Economic Growth: Evidence from Emerging Market Economies”, *Economics, Finance and Politics*, 13(14), 15-32.
- Breitung, J. (2001), “The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data”, J. Breitung (der.), *Advances in Econometrics* içinde, 161-177.
- BTI (2021a), *Political Transformation*, <https://www.bti-project.org/en/index/political-transformation.html>
- BTI (2021b), *Methodology*, <https://www.bti-project.org/en/methodology.html>
- Choi, I. (2001), “Unit Root Tests For Panel Data”, *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Comeau, L. (2003), “Democracy and Growth: A Relationship Revisited”, *Eastern Economic Journal*, 29(1), 1-21.
- De Haan, J. ve Siermann, C.L. (1995), “A sensitivity Analysis of the Impact of Democracy on Economic Growth”, *Empirical Economics*, 20(2), 197-215.
- Doğan, A. (2005), “Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25, 1-19.
- Doucouliağos, H. ve Ulubasoglu, M.A. (2008), “Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis,” *American Journal of Political Science*, 52(1), 61-83.
- Dumitrescu, E.I. ve Hurlin, C. (2012), “Testing for Granger Non-causality in Heterogeneous Panels”, *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Esposito, A., ve Zaleski, P. (1999), “Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis”, *Constitutional Political Economy*, 10(2), 185-197.
- Gerring, J., Bond, P., Barndt, W.T. ve Moreno, C. (2005), Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective. *World Politics.*, 57 (3), 323-364.
- Granger, C.W. (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.

- Granger, C.W., Newbold, P. ve Econom, J. (1974), “Spurious Regressions in Econometrics”, *Baltagi, B.H. A Companion of Theoretical Econometrics*, 557-61.
- Gründler, K. ve Krieger, T. (2016), “Democracy and Growth: Evidence from a Machine Learning Indicator”, *Eur. J. Political Econ.*, 45, 85-107.
- Hadri, K. (2000), “Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data”, *The Econometrics Journal*, 3(2), 148-161.
- Harris, R.D.ve Tzavalis, E. (1999), “Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed”, *Journal of Econometrics*, 91(2), 201-226.
- Heo, U. ve Tan, C.A. (2001), “Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis, Comparative Politics”, *New York*, 33(04), 463-473.
- Hobbes, T. (1967), *Leviathan*, Ed. Macpherson, Crawford B. Harmondsworth, UK: Penguin, (original work published 1651).
- Holtz-Eakin, D., Newey, W. ve Rosen, H.S. (1988), “Estimating Vector Autoregressions with Panel Data”, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1371-1395.
- Huntington, S. (1968), *The Political Order in Changing Societies*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Im, K.S., Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (2003), “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, 115 (1), 53-74.
- Klomp, J. ve de Haan, J. (2009), “Political Institutions and Economic Volatility,” *European Journal of Political Economy*, 25(3), 311-326.
- Landau, D. (1986), “Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980”, *Economic Development and Cultural Change*, 35(1), 35-75.
- Levin, A., Lin, C.-F.ve Chu, C.-S.J. (2002), “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties”, *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Lipset, S.M. (1959), “Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy”, *American Political Science Review*, 53(01), 69-105.
- Maddala, G.S. ve Wu, S. (1999), “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 631-652.
- Madsen, J.B., Raschky, P.A. ve Skali, A. (2015), “Does Democracy Drive Income in the World, 1500-2000?”, *European Economic Review*, 78, 175-195.
- Minier, J.A. (1998), “Democracy and Growth: Alternative Approaches”, *Journal of Economic Growth*, 3(3), 241-266.
- Murtin, F. ve Wacziarg, R. (2014), “The Democratic Transition”, *Journal of Economic Growth*, 19(2), 141-181.
- Narayan, P.K., Narayan, S. ve Smyth, R. (2011), “Does Democracy Facilitate Economic Growth or Does Economic Growth Facilitate

- Democracy? An Empirical Study of Sub-Saharan Africa”, *Economic Modelling*, 28, 900-910.
- Olson, M. (1993), “Dictatorship, Democracy, and Development”, *American Political Science Review*, 87(3), 567-576.
- Papaioannou, E. ve Siourounis, G. (2008), “Democratisation and Growth,” *Economic Journal*, 118(532), 1520-1551.
- Przeworski, A. ve Limongi, F. (1993), “Political Regimes and Economic Growth”, *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 51-69.
- Przeworski, A., Alvarez, M.E., Chieub, J.A. ve Limongi, F. (2000), *Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950-1990*, New York, Cambridge University Press.
- Rodrik, D. (1997), “Democracy and Economic Performance”, *Harvard University, December*, 14(1999), 707-38.
- Rodrik, D. ve Wacziarg, R. (2005), “Do Democratic Transitions Produce Bad Economic Outcomes?”, *American Economic Review*, 95(2), 50-55.
- Sikk, A. (2020), *Trouble at the Top-BTI 2020 Regional Report East-Central and Southeast Europe*, Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- Sirowy, L. ve Inkeles, A. (1990), “The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review”, *Studies in Comparative International Development*, 25(1), 126-157.
- Song, T., Berger, P.D. ve Kim, H. (2017), “Democracy and Economic Growth”, *Journal of Business Management and Economics*, 5(06), 14-24.
- Tatoğlu, F.Y. (2018), *Panel Zaman Serileri Analizi*, İstanbul, Beta.
- Tavares, J. ve Wacziarg, R. (2001), “How Democracy Affects Growth”, *European Economic Review*, 45(8), 1341-1378.
- The World Bank (2021), *GDP per capita growth (annual %)*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>